

A pápai primátus kiterjedése a jogi gyakorlatra

Barabás Gábor: A pápai delegált bíróság az Árpád-kori Magyarországon. Püspökök – prépostok – pápai káplánok. Pécs, PTE BTK TTI Középkori és Koraiújkori Történelmi Tanszék, 2022. 371 oldal. (DeLegatOnline Könyvek 3.)

A *DeLegatOnline* adatbázis¹ 2014-es indulása óta számtalan kutatás alapját adta a pápai megbízottak magyarországi működésének kérdéskörében. Különböző projektek² kiszélesítették a kutatást a 11-től 14. századig, illetve lehetőséget adtak a *DeLegatOnline* Könyvek sorozat³ létrejöttének, melynek a jelen munka a harmadik megjelent kötete.

A szerző, Barabás Gábor 2014-óta a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar Középkori és Koraiújkori Történelmi Tanszékének munkatársa. A fent említett projektek közül mindkettőben részt vett, és számos tanulmánya jelent meg az ezekhez kapcsolódó kutatómunka vonatkozásában.⁴ A következőkben bemutatott kötet 2021-es habilitációjára beadott műve átdolgozott verziója, amely 2015-ben megjelent monográfiájának⁵ egyfajta kiterjesztése. A vizsgálódást további források és új szempontok bevonásával egészítette, illetve

¹ <https://delegatonline.pte.hu/>

² NKFIH NN 109690 „Pápai megbízottak a 11–13. századi Magyarországon – online adattár (Papal delegates in Hungary in the 12–13th centuries – online database)”; NKFIH NN 124763 „Pápai megbízottak Magyarországon a XIV. században (1294–1378) – online adattár (Papal delegates in Hungary in the XIVth Century (1294–1378) – online database)”

³ Kiss Gergely (szerk.): *Varietas delectat. A pápai-magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században.* Pécs, 2019. (DeLegatOnline Könyvek 1.); Maléth Ágnes: *A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342).* Pécs, 2020. (DeLegatOnline Könyvek 2.)

⁴ Legutóbb: Barabás Gábor: „ipsius ducis et prefati regis”. A magyar királyi család és a pápai küldöttbírók a tatárjárástól a 13. század végéig. In: Bagi Dániel – Barabás Gábor – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): *Ruscia – Hungaria – Europa. Ünnepi tanulmányok Font Márta professzor asszony 70. születésnapjára.* Pécs, 2022. 45–60; Barabás Gábor: A sohasem volt pápai követek: Új szempontok a 14. századi krónikakompozíció 187. fejezetének értelmezéséhez. *Századok* 156. (2022:4), 691–716.

⁵ Barabás Gábor: *A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét.* Pécs, 2015.

terjesztette ki a magyar, és részben szentszéki szempontból is korszakhatárt jelentő 1301-es évig.

Megállapíthatjuk, hogy a sorozat korábbi köteteivel szemben a munka nem egyes pápai megbízottak életét és munkásságát vizsgálja, és nem is a magyar szentszéki kapcsolatokat összefoglaló monográfia, hanem egy konkrét intézményrendszer, a pápai delegáltbíróóság működésén keresztül mutatja be a pápai megbízottak munkáját és jelentőségét a középkori Magyarország területén.

A szerző a delegáltbíróóságot a pápaság 11. század végén kezdődő reformjainak egyik jelentős eszközeként határozza meg. Azonban kiemeli, hogy a többivel, például a legátusok felhatalmazásával szemben ebben az esetben az egyházi periféria is visszahatott a centrumra, vagyis a pereket innen, a pereskedők részéről is kezdeményezhették. Ezzel együtt a szentszéki eljárások és a delegálás folyamata terjesztette a kánonjogra vonatkozó ismereteket is az egyházi periférián. A rendszer egyes részei visszahatottak egymásra a delegáltak személyét illetően is, mivel a kinevezett tisztviselőktől elvárható jogi gyakorlatot többször éppen a korábbi megbízások során szerezték meg.

A kötet a téma hazai és nemzetközi kutatástörténetének összefoglalása után külön fejezetben mutatja be a rendszer kialakulásnak elméleti és gyakorlati alapjait. A delegált bíróság a pápák egyedi ügyekben hozott személyes ítéleteiből indult ki, vagyis a bíraskodás legfőbb alapja az egyházfői tekintély volt, majd idővel intézményesült. A folyamat egyértelműen mutatja a pápai primátus jogi felsőbbrendűségének elterjedését, azonban Barabás kiemeli, hogy nem pontosan állapítható meg, hogy a rendszer kialakulását lehetővé tevő kezdeményezés melyik részről, az egyházi központból vagy az egyes egyházak részéről indult ki.

A munka a magyarországi ügyek első megjelenésétől, a 12. század közepétől, III. Sándor pontifikátusától vizsgálja az intézmény működését a korszak végéig, vagyis az Árpád-ház kihalásáig, 1301-ig. Ezek közül csak azok az esetek kerülnek górcső alá, amiben a pápai megbízott kirendelése valóban megtörtént, illetve a dalmáciai ügyeket a szerző tudatosan csak magyar felek érdektségének esetében vizsgálja.

A pápai delegált bírók elé kerülő esetek száma III. Ince pontifikátusa alatt nőtt meg jelentősen, elsősorban a tizedjogokat, az egyházfegyelmi- és kormányzati ügyeket, valamint a laikusokat érintő kérdések kerültek a pápai bíróságok elé. Magyarországi jellegzetességnek tekinthető a korszakban az uzsora, a jogos ár túllépés miatti panaszok és a zálogügyek hiánya. Illetve ki kell emelni, hogy a perekben alperesként és felperesként is megjelent a teljes magyar egyházi társadalom. A küldöttbírók személyét tekintve is széles körről beszélhetünk, idővel a főpapokon kívül az egyházi hierarchia alsóbb rétegeinek a tagjai is képviseltették magukat, az esetek számának visszaszorulásakor viszont ismét a főpapok kerültek előtérbe. A szerző kiemeli azt a tény is, hogy a bírók kiválasztásában a pápák és a peres felek

egyaránt részt vettek. Sőt, adott esetben a jogi képzettség és tapasztalaton kívül a személyes ismeretségei is szerepet játszhatott a bírók személyének kijelölésében.

A továbbiakban a szerző az 1241-es év mentén szétválasztva vizsgálja a magyarországi delegált bíróságok ügyeit, mindkét esetben elemezi a megfigyelt változásokat a tanulmányozott esetek alapján. Azt is hangsúlyozza, hogy általános európai tendenciákról nehéz lenne beszélni, így az egyes régiók jellegzetességeit, különbségeit és hasonlóságait vizsgálva mutatja be a magyarországi helyzetet.

A szentszéki megbízások közül külön fejezetben tárgyalja a szerző a királyi családdal kapcsolatos ügyeket, amelyek közül a dinasztia belüli konfliktusok emelhetők ki, lévén a különböző egyháziak adott esetben más oldalt támogattak, mint a pápa. A leghangsúlyosabban a kánoni választásokkal kapcsolatos eseteket vizsgálja a kötet, amely esetekben a pápai primátus és a királyi hatalom élesen szembekerülhetett egymással.

Az 1241-es év több szempontból is vízvonalas, bár nem hozott a rendszer szerkezeti felépítésben jelentős változást, a lendületes fejlődést megakasztotta. Ennek oka a tatárjárás pusztítása és az ezzel járó püspöki székek megüresedése mellett a *sedis vacantia*, majd az 1250-es évekre általánosan jellemző visszaszorulás, mely leginkább a tendenciák vizsgálatában figyelhető meg. A szerző rámutat IV. Ince pápa 1252-ben kiadott oklevelére is, mely szerint csak királyi engedéllyel lehetett IV. Béla alattvalóit a királyságon kívülre idézni. A szerző feltételezi, hogy az oklevelet Bánca nb. István esztergomi érsek és IV. Béla király konfliktusa okán adták ki, valószínűleg a király kiengesztelése céljából. A rendelkezésnek a perek számára nézve nem jelentkezett negatív hatása egészen 1254-ig, ehhez azonban hozzájárult két további, küldöttbírók kapcsolatos privilégiumot biztosító pápai oklevél is. A szerző igyekszik korrigálni egy, a magyar kutatásba beépült pontatlanságot. A jeles jogtörténész Bónis György 1997-ben magyarul megjelenő munkája⁶ a fenti oklevél rendelkezését IV. Béla „tiltásaként” aposztrofálja, ellentmondva ezzel a mű eredeti, német megfogalmazásnak és az oklevél latin szövegének is.

A század második felében az ügyek visszaszorulását, lassú növekedés és stagnálás követi, ezt meghatározza a IV. Béla és fia, István konfliktusa magyar részről, illetve az újabb pápai széküresedés a Szentszék oldaláról. Az ügyek természetét illetően az időszakban jellemző, hogy a pápák szándéka az uralkodók közötti béketeremtés, melyben előszeretettel alkalmazzák a delegált bíróságok adta lehetőségeket. A rendszer 1290-es évekre jellemző újabb felvirágzása hasonlóképpen magyarázható III. András, alapvetően békés uralkodásával és VIII. Bonifác pápai hatalomról alkotott nézeteivel.

⁶ Bónis György: Egyházi bíraskodás a középkori Magyarországon. In: Bónis György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon. Szeged, 1997. 621–658.

Az utolsó két fejezet tartalmában elkülönül a kötet többi részétől és specifikus kérdéseket vizsgál, a pápai klerikusok csoportjának jellemzőit és a delegált bíróságokhoz való viszonyukat. Hasonlóan külön egység foglalkozik Egyed pápai alszerpap és káplán Magyarországon küldöttbíróként végzett tevékenységével.

Kifejezetten hasznos a témát kutatók számára, hogy a függelékben az Árpád-kor végéig a magyarországi egyháziaknak adott megbízások táblázatos formában is megjelennek, a delegált bíró neve, megbízója, az ügy természete, a bírótársak, a megbízás idejének és forrásának megjelölésével, amit további jegyzetek egészítenek ki.

A kötet szerkezetét tekintve az egyes ügyek bemutatását megelőzi mind a rendszer működésének, mind a vizsgált korszakokra jellemző tendenciák bemutatása, azonban ez a felcserélt sorrend csak még érthetőbbé teszi a bemutatott ügyek részletes leírását. A forrásokból felvázolt adatok alapján a szerző logikus következtetéseket von le, a levezetése követhető.

Összeségében Barabás Gábor alapos kutatásának eredményeképp világítja meg ezt a sajátos szeletét az egyházi intézményrendszer működésének, ezt bizonyítja a jegyzetapparátusban is megmutatkozó impozáns mennyiségű feldogozott okleveles anyag. Emellett jól mutatja a *DeLegatOnline* adatbázis felhasználásnak széleskörű lehetőségeit. A kötet értékes része a pápai magyar kapcsolatokat elemző szakirodalomnak, ezzel együtt a rendszer működését bemutató fejezetek a nemzetközi kutatás számára is hasznosak lehetnek, a delegált bíróságok magyarországi működésének vizsgálatához pedig alapvető munka született.

Papp Regina